

ISTARSKI KAŠTELI

Kašteli u porječju rječice Butonige

PRIPREMILI:

Krešimir Regan i Branko Nadilo

U župnoj je crkvi Uznesenja Blaženje Djevice Marije u Vrh^u akademik Branko Fučić 1948. otkrio kamenu gotičku kustosiju s glagoljskim natpisom

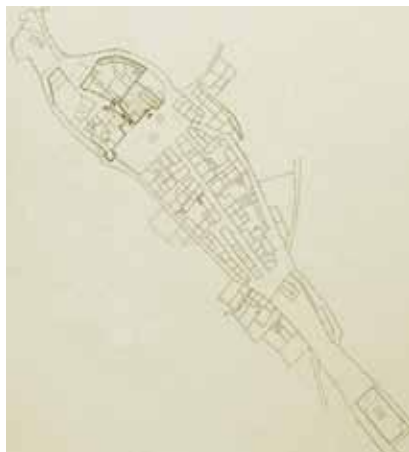
Pregled istarskih kaštela nastavljamo u srednjoj Istri na prostoru porječja rječice Butonige (tal. Botonega), južnog pritoka rijeke Mirne. To je bujični vodotok s razgranatim glavnim pritocima (Račicom, Dragučkim i Grdoselskim potokom) i nizom povremenih jaruga (ukupne duljine od 40 km) što se spuštaju s flišnih kosina južno od Buzeta, mjestimice i višim od 350 m n.v.

Radi sigurnije zaštite od poplave cijeloga južnog porječja rijeke Mirne i stvaranja akumulacije za navodnjavanje te osiguranja vode za vodoopskrbu Istre u ljetnom razdoblju, u gornjem su dolinskom dijelu Butonige izgrađene brane. Premda je izvorno trebala biti izgrađena samo jedna brana (duga 550 m i visoka 44,7 m), zbog izrazitih erozijskih uvjeta na strmim bokovima jaruga za bujičnih padalina, dodatno je izgrađena još jedna brana u blizini naselja Jukoni.

Premda je porječje Butonige većim dijelom u administrativnom sastavu grada Buzeta, a manjim dijelom u općini Cerovlje, kroz povijest se taj kraj dijelio na nekoliko manjih središta koja su bila u kaštelima Draguč, Račice, Vrh i Sovinjak. Posebna je zanimljivost da sva ta naselja imaju slavenske korijene i u hrvatskim i u talijanskim nazivima. Zapravo to je područje središnje Istre koje smo u prvom prikazu, opredijelivši se da najprije prikazemo istarske kaštele sjeverno od rijeke Mirne na neki način preskočili, a sada se vraćamo na zapad njezinom južnom odnosno lijevom obalom.

Živopisni i romantični gradić

Prvi je u nizu bliskih kaštela porječja Butonige **Draguč** (tal. **Draguccio**), sada manje mjesto u središnjoj Istri 15 km jugoistočno od Buzeta i 17 km sjeveroistočno od Pazina, pokraj cesta Buzet – Cerovlje – Pazin. Poput većine istarskih kaštela, nalazi se na dugačkoj i uskoj zaravni s tri strane omeđenoj strmim padinama, na položaju s kojega se pruža lijep pogled na sliv Butonige. U mletačkim se izvorima spominje u obliku Draguchi, a i njemačka je transkripcija zapravo ista kao današnji naziv (Dragutsch). Očito je ime Draguča povezano s vijugavom dragom kroz koju teče današnji Dragučki potok, desni prtok Butonige.

Tlocrt Draguča

Kako se Draguč nalazi na starom prapovijesnom putu koji je povezivao negdašnju Liburniju s Istrijom i Italijom, ne iznenađuje da je okolica bila nase-

ljena još u prapovijesno doba. Tadašnje je životno središte života bilo na brdu Stari Draguč, 1,2 km jugoistočno od istoimenoga suvremenog naselja, na kojem su Histri podigli gradinsko naselje. Prema predaji u danas su nepostojećem gradu na vrhu brda plugovi znali izbaciti ostatke nekog davnog ljudskog obitavališta.

Za rimske se vlasti stanovništvo iselilo te podiglo nova naselja u podnožju brežuljka i tu su živjeli sve do 6. st. kada su se ondašnji stanovnici pred prodorom Slavena povukli na lokalitet današnjeg Draguča gdje su podigli novo, vjerojatno utvrđeno naselje.

Ipak o izgledu toga najstarijega srednjovjekovnoga dragučkog naselja danas ne znamo ništa. Prve vijesti potječu s početka 12. st. kada je Draguč bio feudalni kaštel na hrptu brijega u posjedu istarskih markgrofova. Tada se prvi put pod imenom Dravuie spominje 1102. u darovnici Ulrika II. s kojom prelazi pod vlast akvilejskog patrijarha.

Akvilejska patrijaršija držala je Draguč sve do 1350. kada je pripojen Pazinskoj knežiji odnosno istarskoj grani grofova Goričkih. Nakon što je u muškoj lozi 1374. izumrla istarska grana te obitelji, Draguč je pripao Habsburgovcima koji su njim vladali sve do 1523. kad ga je preotela Mletačka Republika. S obzirom na to da je bio važna vojna točka u obrani mletačke granice prema habsburškoj Pazinskoj knežiji, teško je stradao u Uskočkom ratu (1615.–1618.), ali i u epidemiji kuge koja je potom uslijedila. Nakon takve potpune devastacije današnji je Draguč izgrađen prema planu mletačkog providura Francesca Basadonna.

Prema istraživanjima Katarine Horvat-Levaj o nastanku Draguča, najprije je u sjeverozapadnom dijelu bila oblikovana predurbana jezgra u vidu polukružne

Pogled na Draguč i glavnu ulicu

korte od koje je gotovo u cijelosti sačuvana i danas vrlo dojmpljiva sjeverna četvrtina. Daljnjom feudalizacijom naselje mijenja oblik i za vladavine grofova Goričkih u istočnom dijelu korte (ranosrednjovjekovni potkovasti ili kružni blok od skupova stambenih i gospodarskih građevina oko središnjega slobodnog prostora) podiže se snažna utvrda pravokutnoga tlocrta, a u južnom dijelu manje podgrađe s nizom kuća i ulica okomitih na zidove negdašnjeg kaštela.

Kaštel u Draguču nije sačuvan i na njegovu je mjestu crkva Sv. Križa koja je obnovljena u 19. st. i monumentalnošću pomalo narušava rustičnu jednostavnost grada

Od tog su se prvotnog kaštela sačuvali tek manji fragmenti jer je na njegovu mjestu u 15. st. izgrađena župna crkva Sv. Križa koja je posljednji put obnovljena u 19. st. Tada je dobila sadašnji izgled. To je jednobrodna dugačka crkva s izrazitim klasicističkim pročeljem koja svojom monumentalnošću pomalo "kvvari" rustičnu jednostavnost grada. Oprema je crkve uglavnom iz

19. st., ali pozornost privlači oltarna slika *Sv. Fabijana i Sv. Sebastijana* koju je 1846. naslikao Venerio Trevisan (1797.–1871.), slikar iz Vodnjana. Oltarna pala Svete obitelji, Sv. Valentina i Sv. Antuna Opata potječu iz 17. st., a grobnice i orgulje iz 18. st. Uz crkvu je i samostojeći zvonik, izgrađen kao visoki pravokutni toranj čiji je najviši dio na svim stranama otvoren lučnim prozorima te natkriven manjim osmerokutnim tamburom i stožastom piramidalnom kapom.

Zvonik župne crkve Sv. Križa

Gotovo je istovjetno građena i Crkva svete Krunice ili Gospa od Ružara izgrađena 1641. na mjestu starije crkve na ulazu u Draguč. To je također dugačka i široka jednobrodna građevina s dvostrukom preslicom iznad ulaza i malenom sakristijom naslonjenom na sjeveroistočni bočni zid. U njoj je danas pohranjena prava mala riznica umjetnina, koja se sastoji od oltarnih slika i pet lijepo očuvanih drvenih oltara koji su nekad bili u uporabi u dragučkim crkvama.

U takvome se obliku Draguč održao sve do prve četvrtine 17. st. kada je nakon uskočkog razaranja mletački providur Francesco Basadonna prostor negdašnje korte, kaštela i neutvrđenog podgrađa okružio jedinstvenim zidinama s ugaonim kulama od kojih se najbolje sačuvala jugozapadna pravokutna kula. U spomen na tu obnovu stanovnici su Draguča u znak zahvalnosti providuru 1628. postavili spomen-ploču koja je naknadno ugrađena u kulu.

Osim utvrđenog podgrađa, renesansni i barokni Draguč imao je još i neutvrđeno pregrađe koje se oblikovalo postupnom dogradnjom kuća uz glavnu prilaznu cestu i po rubu zaravni tako da su vanjski zidovi tih građevina istodobno predstavljali obrambene zidine. Predgrađe je današnji oblik dobilo tijekom 18. i 19. st. kada je oblikovana glavna uzdužna ulica s baroknim i klasicističkim bogatim kućama. Među njima posebno se ističe kuća kapetana Draguča i rodna kuća učitelja Josipa Šestana (1892.–1966.), potpredsjednika prvog Sabora NR Hrvatske.

Predgrađe je od kaštela iz strateških razloga najprije bilo odvojeno dugačkim i širokim brisanim prostorom, na kojemu se tijekom 17. st. oblikovao središnji gradski trg. Na njemu su ispred crkve i bastiona podignuta općinska palača te slikoviti barokni portik (tzv. sotoportik) koji je rastvoren širokim lukovima. Gotovo na sredini trga nalazi se fontana, česma javnog vodovoda koju je Marni Pauletich podigao 1888. Posebnost je te česme u tome da se do nje voda iz podnožja Starog Draguča spuštala slobodnim padom.

Barokni portik ili sotoportik u Draguču (snimio: N. Milčić)

Iz srednjovjekovnog razdoblja, uz kaštel i utvrđeno podgrađe potječe i grobljanska crkva Sv. Elizeja iz 12. st., smještena izvan naselja uz prilaznu cestu. To je manja romanička jednobrodna građevina pravokutnoga tlocrta s upisanom polukružnom apsidom i ravnim stropom te preslicom na pročelju. Osobitost joj je koloristički efekt vanjskih zidnih ploha, dobiven naizmjeničnim slaganjem redova kamenja tamnije i svjetlije boje, a u unutrašnjosti romaničke freske iz 13. st. sa znatnim bizantskim utjecajima (*Rođenje Krista, Poklonstvo kraljeva, Bijeg u Egipat, Posljednja večera, Judin poljubac, Raspeće, Polaganje u grob, Navještenje* na trijumfalnome luku te likovi svetaca na bočnim zidovima). Freske su otkrivene tek 1947., a restaurirane od 1986. do 1988. Posebnost je crkve i oltarni stup koji je zapravo rimski nadgrobni spomenik.

Na zapadnom se rubu naselja nalazi crkvice Sv. Roka. Podignuta je početkom 16. st. kao manja građevina pravokutna tlocrta, sa šiljasto-bačvastim svodom, preslicom na pročelju i trijemom pred ulazom iz 1565. godine. Unutrašnjost je zidnim slikama oslikao Anton s Padove (Padova je brdo kraj Kašćerge, zapadno od Draguča). Spojivši pučki izraz i renesansne oblike stvorio je zadivljujući

ciklus fresaka od kojih su najpoznatije *Poklonstvo Sv. Triju Kraljeva, Bijeg u Egipat, Imago pietatis* i *Navještenje* iznad oltara.

Nakon što je 1855. kolera desetkovala stanovništvo, započeo je proces ruralizacije Draguča. Bogate su zemljoposjedničke obitelji jeftino kupovale napuštene kuće i gospodarske građevine te ih povezivale u nizove zatvorenih stambeno-gospodarskih sklopova, zaposjedajući pritom i javne prostore čime je dijelom nepovratno razoreno renesansno-barokno gradsko tkivo. Tako je primjerice najbogatija dragučka obitelj Grozić oblikovala takav kompleks u prostoru negdašnjega kaštela [1].

Draguč nazivaju "istarskim Hollywoodom" jer je u njemu snimljeno desetak filmova, a najnoviji se film *Crveni repovi* počeo prikazivati početkom 2012.

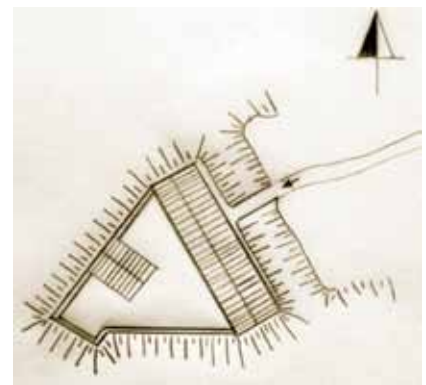
Bilo bi zaista pomalo nepravedno ne spomenuti nešto po čemu je Draguč nadaleko poznat, štoviše, zovu ga i "Istarski Hollywood". Od 1972. do danas u Draguču je snimljeno desetak

filmova i serija, i domaćih (jugoslaven-skih i hrvatskih) i stranih. U nekima je radnja bila baš u tom gradiću, a u nekim je filmovima to zgodno istarsko mjesto "posudilo" svoju ljepotu. Od stranih su glumaca u Draguču bili Karl Malden (*Suton*) te Michael York, Gerard Depardie i Nastasja Kinski (*Mušketirka*), ali i Cuba Gooding Jr. i Terrence Howard (u najnovijem filmu *Crveni repovi*). Od domaćih glumaca Dragučem su šetali Boris Dvornik, Sven Medvešek, Zvonko Lepetič...

Valja na kraju reći da danas u Draguču trajno živi pedesetak stanovnika.

Dvorac na mjestu kaštela

Sljedeći se kaštel u porječju Butonige naziva **Račice** (tal. **Racizze**) i nalazi se u istoimenom naselju pokraj Draguča, približno 9 km južno od Buzeta (i u nedalekoj Sloveniji do granice postoji istoimeno naselje). Smjestio se na krajnjem zapadnom rubu odvojene strme uzvisine između Buzeta i Draguča, iznad doline potoka Rečice po kojem je vjerojatno dobio i ime jer je teško povjerovati da su u njemu bili rakovi. Mjesto danas ima samo 23 stanovnika.

Tlocrt Račica (prema K. Horvat-Levaj)

Iako su arheološki nalazi potvrdili naseljenost toga područja i u antici (ruševine građevina, epigrafski spomenici, rimski grobovi...), u dokumentima se prvi put spominje 1312. kao *Rachiz* kojeg je gorički grof Henrik II. predao u miraz kćeri Alaubei (Elizabeti) pri udaji za grofa Nikolu Prampercha. Potom je bio samostalno vlastelinstvo neovisno od

susjedne Pazinske knežije. Najpoznatiji su gospodari Račica bili grofovi Walderstein koji su njime gospodarili od 1494., kada ga je car Maksimilijan Habsburgovac darovao Gasparu Waldersteinu. Njegovi su potomci zadržali to područje i nakon 1508. kada ga je osvojila Mletačka Republika. Članovi su obitelji privremeno napustili kaštel tek za Uskočkog rata, kada je Domiziano Zara, nećak pićanskoga biskupa Antonija Zare i suvlasnik Račica (otac Vespasiano polovicu je posjeda stekao vjenčanjem), pokušao kaštel pretvoriti u uskočko uporište. Inače valja reći da je tajanstveni Domiziano Zara bio jedan o najpoznatijih ondašnjih mletačkih uhoda u Istri, za razliku od strica pićanskog biskupa koji je bio simpatizer Austrijanaca. Prema skromnim sačuvanim izvješćima, možda je bio i dvostruki uhoda.

Za Uskočkog je rata u Račicama živio Domiziano Zara, najpoznatiji mletački uhoda u Istri koji je možda bio i dvostruki špijun

Waldersteini su posjed Račice držali sve do kraja 19. st. Prema nekim podacima čini se da je posljednji član obitelji Pietro Walderstein umro u dvorcu u Račicama 1909.

Kaštel je danas barokna rezidencija iz 18. st., a nastao je nadograđivanjem i preuređenjem starije renesansne, možda i srednjovjekovne utvrde. Riječ je o stambeno-obrambenom kompleksu koji se sastoji od trokutastoga utvrđenog dvorišta, manje gospodarske građevine naslonjene na sjeverni obrambeni zid te pročeljnoga dvokatnoga ulaznog krila na istočnoj strani. Vanjsko je pročelje ukrašeno lijepim polukružnim portalom, a iznad njega je balkon s kovanom željeznom ogradom. Premda je u 18. st. dvorac temeljito obnovljen, o negdašnjoj obrambenoj namjeni osim bedema svjedoči i skošeno podnožje stambenoga krila te obrambeni jarak

Crkva Presvetog Trojstva u Račicama (izvor: *Istarska enciklopedija*)

koji ga odvaja od naselja. Ipak za razliku od većine istarskih kaštela nije bio na prometnom putu, a ni njegova uloga nije bila samo obrambena. Nalazio se na lijepom i plodnom mjestu, a vlasnici su uglavnom i živjeli od poljoprivrede. Na dugačkoj i uskoj zaravni ispred kaštela duž središnje ulice oblikovalo se manje predgrađe kojim prevladava župna crkva Presvetoga Trojstva, izvorna romanička jednobrodna građevina s kružnim ulaznim stubištem i trostrukom preslicom iznad ulaza. U obnovi 1700. na južni je bočni zid dograđena sakristija, a na sjeverni kapela. Posljednji je put obnovljena 1941. godine. Na sjevernom je zidu očuvan ostatak freske s prikazom *Raspeća* iz 15. st., a od crkvenog se namještaja posebno ističe *Krunjenje Bogorodice* u drvu, izrezbareni retabl (vertikalni dio) na glavnom oltaru iz 18. st. i barokna skulptura *Bogorodice s Djetetom* na bočnom oltaru. U crkvi Blažene Djevice Marije od Milosti nalazi se gotička skulptura sjedeće *Bogorodice s Djetetom* iz druge polovice 15. st., prenesena iz srušene srednjovjekovne crkve Sv. Marije Male na Hribu iznad Račica. Na groblju je kapela Sv. Stjepana s drvenim rezbarenim polikromiranim oltarnim retablom iz 17. ili 18. st., a na ulazu u mjesto crkva Sv. Ilvana, manja jednobrodna građevina s preslicom iznad ulaza koji je omeđen s dva kvadratna prozora [1, 5, 6].

Kaštel na mjestu sadašnje crkve

U brdovitom krajoliku središnje Istre, sjeverozapadno od Račica, nalazi se negdašnji kaštel **Vrh** (tal. **Vetta**), danas manje selo 11 km jugozapadno od Buzeta. Leži na dominantnom položaju u brdima između rijeka Mirne i Butonige i iznad akumulacije Butonige, na 396 m n.v. i pokraj županijske ceste koja ga spaja s Buzetom. Izgrađen je na ostacima prapovijesne gradine koju je navodno naseljavalo keltsko pleme Subokrina. Poslije su ga držali Rimljani, a ime Vrh dali su novodoseljeni Hrvati, što je za romansko stanovništvo bilo vrlo teško, pa su ga Mlečani primjerice zvali Verch.

Dvorac u Račicama (izvor: *Istarska enciklopedija*)

Tlocrt Vrha (prema K. Horvat-Levaj)

U dokumentima se prvi put spominje 1195., a kao župa od 1231. godine. U to je vrijeme bio u sastavu vlastelinstva Sovinjak, s kojim dijeli povijesnu sudbinu do današnjih dana. U srednjem je vijeku zajedno sa Sovinjakom pripadao akvilejskim patrijarsima. Vrh je naime bio pomoćna tvrđava većem sovinjanskom kaštelu i nakon 1350. pripao je Pazinskoj grofoviji, a od 1370. dijelom austrijskog teritorija. Vrh je do 1500. s okolicom bio u sastavu Austrije odnosno Pazinske grofovije, ali ga je nedugo potom, 1508. nakratko zauzela Mletačka Republika da bi od 1511. konačno potpao pod njihovu vlast. Od mira u Wormsu 1523. i presude u Tridentu (Trentu) 1535., Vrh je bio sastavni dio Mletačke Republike u Istri sve do njezina nestanka krajem 1797. godine. Za mletačke je vladavine to područje bilo u

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Vrhu (izvor: *Istarska enciklopedija*)

blizini granice s Pazinskom grofovijom pa su obnovljene i ojačane zidine i kule Vrha. Bio je to jedan od pet kaštela, uz Roč, Draguč, Sovinjak i Hum koji je bio pod zapovjedništvom mletačkoga kapetana u Buzetu.

Premda pomalo ostavlja dojam ruralne aglomeracije, nizovi stambenih građevina usred naselja i stambeno-gospodarske građevine na rubovima prilagođene konfiguraciji terena te ulična mreža ja-

sno svjedoče o negdašnjem ranosrednjovjekovnome protourbanom naselju. Ipak je li bilo opasano posebnim bedemima ili začeljima kuća međusobno povezanim u koncentričnu i zatvorenu strukturu, nije moguće ustanoviti bez detaljnih istraživanja.

Povijesna jezgra Vrha cijelom površinom zauzima glavicu dugačke i uske zaravni izdužene i blago položene prema jugu, koja je padinama sa zapadne i istočne strane odvojena od susjednih obronaka. Urbanističku okosnicu čini glavna ulica omeđena nizovima kuća koje se protežu od srušenih južnih (Mala vrata) do sjevernih vrata (Vela vrata), gdje se širi u manji plato na rubu naselja sa župnom crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije koja dominira cijelim naseljem i krajem. Od Malih vrata sačuvan je zaglavni kamen s uklesanom 1794. godinom, naknadno uzidan u pročelje jedne kuće uz negdašnja vrata. Prema Katarini Horvat-Levaj i po analogiji sa sličnim ranosrednjovjekovnim naseljima može se pretpostaviti da se na mjestu sadašnje crkve ili pokraj nje nalazio kaštel ili branič-kula feudalnog gospodara. Naime, povezanost je stambene gradnje u linijske izdužene nizove usmjerene prema fortifikacijskoj jezgri (kaštelu) posebnost srednjovjekovnih utvrđenih naselja u pograničnim istar-

Pogled iz zraka na Vrh

skim krajevima, a ostaci kružnih korti na rubovima urbane aglomeracije upućuju na tragove još starijih oblika srednjovjekovne organizacije prostora.

Župna crkva jednobrodna je gotička građevina iz 14. st. koja je 1518. proširena prema sjeveru i istoku. Izvorno je gotičko pročelje ukrašeno manjom istakom s ulazom koji se stupnjevito sužuje prema negdašnjoj preslici. Iako je crkva zadržala jednobrodnost, negdašnje je staro gotičko pročelje nakon obnove postalo asimetrično, a novi je dio pročelja rastvoren novim kamenim portalom, s pravokutnim okvirom ukrašenim rozetama te s arhitravom i profiliranim vijencem. U istoj je obnovi izgrađena sakristija te novo svetište koje je od broda odvojeno velikim trijumfalnim lukom s dva bočna luka. Cijela je crkva natkrivena ravnim stropom, a na bočnim su zidovima lučne niše za oltare. Crkva je obnavljana 1518., 1926. i 1979., a 1948. Branko Fučić otkrio je kamenu gotičku figuralno ukrašenu kustodiju majstora Benka iz Sočerge, s glagoljskim natpisom iz 1463., te škropionicu s glagoljskom datacijom iz 1552.

Nedaleko je crkve samostojeći zvonik izgrađen 1904. u neorenesansnom stilu. Riječ je o 32 m visokome tornju pravokutnog tlocrta koji je na vrhu otvoren s po jednom biforom na svakoj strani i natkriven manjim osmerokutnim tamburom i stožastom piramidalnom kapom. Navodno se s vrha zvonika vidi više od 130 istarskih gradića i to je vjerojatno jedan od ljepših istarskih vidikovaca.

Završetak je Uskočkoga rata blagotvorno utjecao na razvoj Vrha u kojemu se podižu nove stambene građevine, ali i gospodarske zgrade na rubnim dijelovima

Završetak je Uskočkoga rata blagotvorno djelovao i na razvoj Vrha u kojemu se na postojećim česticama i unutar starih nizova i blokova podižu nove stambene građevine u sjevernom dijelu naselja uz

župnu crkvu i u njezinoj blizini, ali i gospodarske zgrade na rubnim dijelovima. Posebno se ističu kuće iz 18. st. ukrašene jednostavnom baroknom plastikom. Ispod je naselja jednostavna pravokutna kapela Sv. Antuna Opata, podignuta 1894. na mjestu starije od koje je sačuvana samo oštećena kamena ploča s glagoljskim natpisom. U obližnjoj je Marčenegli (3 km jugoistočno), koja se spominje od 1365., postojao i pavlinski samostan [1, 2, 5, 6].

Važno obrambeno i glagoljaško središte

Najsjeverniji i najzapadniji među kaštelima porječja Butonige, uostalom i najbliži rijeci Mirni na koju se pruža dojmljiv pogled, jest kaštel **Sovinjak** (tal. **Sovignacco**), sada manje seosko naselje 8 km jugozapadno od Buzeta. Središte je Sovinjštine, brežuljkastoga kraja iznad srednjeg toka Mirne. Osim Sovinjaka tu mikroregiju čine još zaseoci Beneži, Brnozi, Jermanija i Majeri te naselja Pračana, Sirotići, Sovinjsko Polje, Sovinjsko Brdo i sl. Lokalno se stanovništvo pretežno bavi poljodjelstvom, vinogradarstvom i pčelarstvom. Negdašnji se kaštel Sovinjak nalazi na izduženoj zaravni iznad rijeke Mirne, na 283 m n.v. Manji je to utvrđeni gradić čiji obrambeni zidovi još uvijek dijelom okružuju vrh brežuljka u obliku izduženoga nepravilnog četverokuta. Razvio se kao manje podgrađe uz kaštel, za kojega se vjeruje da je bio na prostoru današnjeg groblja, uostalom i ima toponim Kaštel.

Tlocrt Sovinjaka (prema K. Horvat-Levaj)

Kao i brojni drugi kašteli podignut je na prapovijesnoj histarskoj gradini. U povijesnim se izvorima prvi put spominje 1195. kao kaštel u posjedu akvilejskoga patrijarha, da bi u 13. i 14. st. bio u vlasti vazala Goričkih i Devinskih grofova. Za njihove je vladavine stari kaštel potpuno propao (u Sovinjaku se 1498. spominje "polje koje je pripadalo dvorcu koji je nekad davno bio na tome mjestu"), dok se podgrađe organiziralo kao manja komuna s vlastitom upravom, a u 15. st. zaštitilo bedemima. Danas je sačuvan samo manji fragment podno crkvenoga platoa. No epidemije i sukobi desetkovali su stanovništvo, pa je 1498. bilo 11 podanika i 2 udovice.

Čini se da je Sovinjak brojnim sukobima i epidemijama bio desetkovan, pa je zabilježeno da je krajem 15. St. imao sam 11 podanika i 2 udovice

Nakon što je 1508. prešao u posjed Mletačke Republike, što je službeno i potvrđeno 1535. odlukom arbitražnog suda u Tridentu, postao je jedno od najvažnijih naselja Rašporskog kapetanata (tada već sa sjedištem u Buzetu) i značajan centar glagoljske pismenosti. U 16. i 17. st. naselili su ga hrvatski prebjezi, izbjegli pred Osmanlijama s područja sadašnje Dalmacije. Sovinjak je važnu obrambenu ulogu imao za Uskočkoga rata kojim je započelo svojevrсно "zlatno razdoblje" izgradnje. Po uzoru na susjedni Buzet tijekom 17. i 18. st. većim se dijelom ruše obrambeni zidovi oko naselja ili ugrađuju u nizove novih kuća, dok se u središtu gradi nekoliko baroknih i klasicističkih stambenih kuća i palača. U takvom je stanju Sovinjak dočekao propast Mletačke Republike 1797. i uključenje u Habsburšku Monarhiju. Našavši se tijekom 19. st. izvan glavnih prometnica, gotovo je u cijelosti sačuvao barokni izgled nastao na podlozi srednjovjekovnog urbanizma. Urbanistička se shema sastoji od blokova i nizova kuća uz uzdužnu komunikaciju koja se širi u trg sa župnom crkvom

Sovinjak snimljen sa stražnje strane

Sv. Jurja. Crkva je manja trobrodna građevina s pravokutnim svetištem i sakristijom na spoju s brodom, a izgrađena 1927. na mjestu znatno starije iz 1556. Ima zanimljivo klasicističko pročelje čijim središtem prevladava renesansni zvonik od 15 m, izgrađen 1557. (glagoljski je natpis o dovršetku uništen 1921.). Zvonik je posebno značajan jer je jedan od najstarijih u Istri građen prema akvilejskom modelu. Bio je znatno drukčiji od srednjovjekovnih obrambenih zvonika koji su završavali obrambenim kruništim. Kvadratnog je tlocrta s biforama pri vrhu i natkriven osmerokutnom lanternom i stožastom kapom. Od ostalih sačuvanih povijesnih građevina Sovinjaka, uglavnom nastalih od 16. st., ističe se mala kasnogotička kapela Sv. Roka s početkom 16. st. Manja je to jednobrodna građevina bez apside, nadsvođena šiljasto-bačvastim svodom i 1571. ukrašena zidnim slikama koje je izradio Dominik iz Udina (*Domenicus Utinensis*). Ispred je pročelja trijem (lopica), a iznad visoka preslica s dva manja i dva veća otvora za zvona. Trijem je podignut 1682. u baroknom stilu s elegantnim kamenim stupovima. Od svjetovnoga graditeljstva vrsnoćom se ističu žitnica iz 1647., s kamenim reljefom raspela na pročelju, te neko-

liko očuvanih baroknih i klasicističkih stambenih kuća i palača. Skladno je pročelje žitnice, s fino klesanim detaljima i reljefom s prikazom *Raspeća* te ranobaroknim portalom koji veže dva krila zgrade, dalo središtu Sovinjaka novu urbanističku kvalitetu. U Sovinjskom Polju crkvice je Sv. Stjepana, a u Sovinjskom Brdu Sv. Jelene, a obje se spominju 1580. [1, 7].

Čini se da su Rimljani jako voljeli istarska vina. Tako je carica Livija (žena cara Augusta i majka cara Tiberija) svojih 86 godina tumačila tajanstvenim vinom "vinum pucinum" iz Istre, a vjerojatno se radi o teranu iz okolice Motovuna ili Sovinjaka. I Napoleon je posredno obogatilo istarsku vinsku ponudu. Priča se da je ranjenog Napoleonovog vojnika njegovala jedna djevojka iz Vrha, a on joj je zauzvrat otkrio tajnu francuskog šampanjca.

(nastavlja se)

Crkva i zvonik Sv. Jurja u Sovinjaku (izvor: *Istarska enciklopedija*)

IZVORI

- [1] Horvat-Levaj, K.: *Gradovi utvrde sjeveroistočne Hrvatske - građevni razvoj i problemi revitalizacije*, Buzetski zbornik (1988.), 12., str. 230-231
- [2] Ivetac, J.: *Korijeni istarskih gradova*, Josip Turčinović, Pazin, 2002.
- [3] Matijašić, R.: *Područje Račica od prapovijesti do kraja X. st.*, Buzetski zbornik (1997.), 23., str. 15-26
- [4] Foscan, L.: *I castelli medioevali dell'Istria*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 1992.
- [5] Horvat-Levaj, K.: *Vrh – građevini razvoj*, Buzetski zbornik (1998.), 24., str. 51-61
- [6] Bertoša, B.: *Prilozi o vrhuvskoj prošlosti (XI.–XIV. stoljeće)*, Buzetski zbornik (2011.), 38, str. 35-50.
- [7] Misiuda, D.: *Povijesni i građevini razvoj kaštela Sovinjaka*, Buzetski zbornik (1987.), 11., str. 131-140.

CASTELLI IN THE BUTONIGA RIVER BASIN

Several castelli still stand in the central part of Istria, in the basin of the Butoniga River, a tributary to the Mirna River. These castelli used to be owned by Venetian Republic and were at that time situated right at the border with the Habsburg Monarchy, which gave rise to frequent confrontations. Their common feature is that they all have Slavic names, which is a sign that the area was mostly populated by Croatians in past times. These fortifications are nowadays picturesque communities in the hilly area above the Mirna River, and their beauty does not pass unnoticed by frequent visitors. The best known is Draguč where some ten foreign and domestic feature films have so far been made. The nearby town of Račice used to be a castellum that was held by

Austrian noblemen, even during the reign of Venice, but was later on converted into a sumptuous Baroque castle. Although the castellum situated in the neighbouring town of Vrh has not been preserved, it is currently assumed that it was located either in the town itself or near the parish church. The town developed considerably after the peace treaty was signed at the end of the Uskok War. Just like many other forts, Sovinjak developed on remains of a Histrian hillfort. It was plagued with wars and diseases in the Middle Ages, but was converted into one of the strongest forts during Venetian rule. A particular landmark of this community is the belltower known as a rare example of the Aquileian Architecture.